

Rob van Gerwen: "Filosofie en subjectiviteit.", in *ANTW, Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, 2016, vol. 108, no. 4, blz. 545-549.

Philosophy and Subjectivity

Abstract: In response to René Boomkens' defense of an ethnological philosophy against a scientific one, I propose an alternative for either of these variations, based on a different diagnosis of the problem. In my view, the problem is the reduction of the subjective components of human life. The flaw in a scientific philosophy is in the scientific component per se, rather than in the alleged failure of the philosopher to behave as an ethnologist. Philosophy should aim at conceptual hygiene. Inspiring people will be a more or less automatic effect of this approach.

Keywords: Philosophy, Wollheim, aesthetic normativity, correctness, Wittgenstein, Wiggins, Nagel, conceptual hygiene, Boomkens

Filosofie en subjectiviteit.

Rob van Gerwen

Wordt René Boomkens' bewondering opgeroepen door Foucault, een filosoof die zich als een etnoloog gedraagt, omdat hij mensen inspireert om iets van hun leven te maken, en dit hen emancipeert? Minder bewondering heeft Boomkens voor academische filosofen, die filosofie als een soort wetenschap beschouwen en alleen logica, conceptuele analyse en geschiedenis van de filosofie voor vol aanzien. "De academische filosofie" houdt zich volgens Boomkens door deze "verwetenschappelijking" niet langer bezig met problemen die mensen aangaan, en ze negeert filosofen die zulks wel doen. Ik ben het met Boomkens eens dat die verwetenschappelijking van de filosofie een kwalijke inperking van haar taak en waarde vormt. Mijn diagnose van de kwestie verschilt echter van de zijne.

Volgens mij is het de taak en functie van filosofen om goed na te denken over onze conceptuele kaders en de relaties die die hebben met de werkelijkheid van de levens die wij leiden. Het doel daarbij is, denk ik, conceptuele hygiëne of filosofische grammatica (Wittgenstein): we moeten bezien welke betekenis woorden in hun gebruik hebben, dus in relatie tot dingen en gebeurtenissen van alledag (taalspelen); we moeten filosofische abstracties vervangen door uitleg die verdedigbaar is in dat leven van alledag; ook moeten we bepaalde filosofische debatten, zoals die over de moraal en over persoonlijke identiteit, herpsychologiseren;

en we moeten (esthetische) normativiteit uitleggen. Boomkens houdt Immanuel Kant verantwoordelijk voor het idee van de filosoof als opperrechter van de wetenschappen. Ik beseft dat hij hierin niet alleen staat, maar hecht er aan om toe te voegen dat de kroon op Kants late werk, de *Kritik der Urteilkraft*, in een heel andere richting wijst: die van het oordeelsvermogen dat ieder van ons in concrete omstandigheden aan de dag moet leggen — bij het leiden van zijn leven! Richard Wollheim dacht in *The Thread of Life*, geïnspireerd door Freud, Melanie Klein en Wittgenstein, filosofisch (academisch?) na over het leiden van een leven! Ik geloof niet dat dit “academische” filosofen zijn in Boomkens’ zin, maar “academisch” is dan ook nauwelijks gedefinieerd in zijn stuk (of op een niet-falisifeerbare manier).

Er zit in Boomkens’ artikel veel waar ik het graag mee eens wil zijn, bijvoorbeeld het idee om vakken als logica, kenleer en geschiedenis van de filosofie de status van hulpdisciplines te geven en systematische problemen centraal op de agenda van de filosofische departementen te plaatsen. Ook het idee dat het leiden van een leven één zo’n belangrijk probleem is, steun ik volledig. Maar de vraag wat filosofie is, staat nog open. Boomkens vindt dat de filosoof zich als een personage moet begrijpen dat een bepaalde rol in de maatschappij vervult, zoals Foucault deed. Dat klinkt mooi, maar hoe ziet hij dan de andere personages — van de wetenschapper en het publiek? Is het publiek een domme spons die de feiten die de wetenschapper levert opzuigt en de inspiratie van de etnoloog ondergaat? De notie van het personage lijkt me niet behulpzaam, omdat ze niet appelleert aan normen van correctheid. Filosofie is volgens mij geen etnografie, daarvoor kunnen we tegenwoordig overal bij de sociale en de geesteswetenschappen terecht; maar een kritische bespreking van (onze) conceptuele kaders. Het gaat hierbij niet om conceptuele verbanden als zodanig, maar ook om de werkelijkheid die daarmee begrepen wordt: zijn de concepten die filosofen geanalyseerd hebben van toepassing in de leefwereld?

Zo’n kritische analyse moet dus niet worden opgevat als louter technisch, noch als logica. Logica kan ons vertellen dat een redenering faalt, maar heeft verder te zwijgen; de inhoud van de filosofie komt van elders. Zeker staat filosofie niet boven de wetenschappen als een hoogste autoriteit die wetenschappers de morele les wil lezen — dat lijkt me een stroman. Maar volgens mij staat filosofie wel degelijk *buiten* de wetenschappen: als een methode die vragen stelt die in de wetenschappen niet of onvoldoende effectief aan bod komen — omdat het filosofische vragen zijn, en geen

empirische. Alleen filosofen hebben de tijd, het geduld en de expertise voor filosofische grammatica.

Ik ben het dus wel met Boomkens eens dat het leiden van een leven ondergesneeuwd is in veel filosofie. Maar waar het op aankomt, is de diagnose (van de sneeuw). Het grootste probleem is volgens mij de overheersing door de objectivistische wetenschappen van de subjectieve dimensie van het leven — en de aansluiting die een verwetenschappelijkte filosofie daarbij zoekt — alsof het voor mensen niet *juist* om die subjectieve dimensie gaat (Thomas Nagel).

Dát is volgens mij waar Jonathan Lear op doelt met zijn “weird difficulty internal to our attempts to understand ourselves as having lives”, en het is dit waarom de begrippen waarmee wij onszelf trachten te begrijpen, “vulnerable [zijn] – both to history and to irony”. Subjectiviteit laat zich niet verdedigen. Zeg maar eens dat het bij het leiden van een leven om sociale waarden als liefde, toewijding en solidariteit gaat zonder door de objectivistische wetenschappen, historische ontwikkelingen (in technologie, maar ook door rampen) zowel als door postmoderne ironie (waar ook het internet tegenwoordig bol van staat) vol in het gezicht uitgelachen te worden. Het probleem is dat subjectiviteit alom in onze tot big data gereduceerde cultuur in de verdringing is gekomen en zich overal moet verdedigen — precies wat ze niet kan, en ook niet zou moeten hoeven. Als ook Boomkens hier op doelt, ben ik blij dat helder te hebben, want hij zegt het nergens met zoveel woorden en het lijkt me ook niet om een etnologische filosoof te vragen.

Met subjectiviteit doel ik hier niet op de vrijheid van meningsuiting; dat iedereen mag vinden — en zeggen — wat zij voelt. Ik doel dus evenmin op het relativisme van de idiosyncratische subjectiviteit van onze voorkeuren. Het gaat mij om de deelbare subjectiviteit waar het Kant in zijn *Kritik der Urteilskraft* om ging; en om de poging om de normativiteit van die subjectiviteit te begrijpen — zie Hume en David Wiggins, en Wollheims notie van gepast wijzen. De objectiviteit of statistische regelmaat waar de wetenschappen op uit zijn, zijn zinloos (denk aan Husserl en Charles Taylor).

Dat vooral wetenschappers toegang tot de empirische werkelijkheid hebben, is een vergissing: iedereen heeft daar toegang toe, maar wetenschappers *interesseert* alleen die empirische werkelijkheid — en dan alleen voor zover ze past in de wetenschappelijke methodologie. De vooruitgang in de wetenschappen is louter een vooruitgang binnen wat zich conformeert aan de wetenschappelijke methoden —

een vooruitgang, dus, die *binnen* het wetenschappelijke project valt. De wetenschappen zoeken regelmatigigheden of wetmatigheden in de empirische werkelijkheid. Wetmatigheden herkennen is zeer belangrijk, want dit zijn blijkbaar noodzakelijke voorwaarden voor gebeurtenissen — ze zijn daar echter niet voldoende voor. In het vaststellen wat daar dan wel voldoende voor is, heeft de filosofie haar taak. Die taak ligt dus *buiten* het project van de wetenschappen.

Om de speciale status van de filosofie alleen aan te duiden met het inspirerende en emancipatoire effect dat zij op haar lezers heeft, is mij te nominaal: als men zich er maar door laat inspireren en emanciperen. De inspiratie, waarvan Boomkens zegt dat de oude filosofische teksten die nog steeds hebben, is volgens mij een *inspiratie tot filosofie* — het is niet altijd zelf al filosofie, maar ze vraagt ons om dat ervan te maken. Natuurlijk inspireren de vragen die filosofen stellen: omdat die fundamenteel zijn en over onze conceptuele kaders gaan — fundamenteeler kan niet. Verder zullen lezers zich afvragen waarom ze er zelf niet opgekomen zijn aangezien het toch ook hun concepten zijn. Filosofie is inderdaad geen vakwetenschap met een wetenschap-achtige dynamiek en methodiek (logica, epistemologie en geschiedenis van de filosofie), en evenmin is ze literatuur. Ik denk dan aan hermetische filosofen van 'het tussen'.

Filosofie helpt ons, door erop te hameren dat de *objectiviteit* van de wetenschappen niets meer is dan dat: een goed onderbouwd inzicht in *objectieve* aspecten van de werkelijkheid (maar het gaat om de subjectiviteit). De wetenschappen lopen achter de brute feiten aan; én door hun eigenaardige aanpak produceren ze er voortdurend nieuwe (waar mensen dan weer achteraan lopen). Cognitieve neurowetenschap is een voorbeeld. In plaats van zulke objectiviteit gaat het inderdaad om de waardigheid van het leven — maar daar kan preciezer over gedacht worden dan Benjamin (of Foucault) deden, en ik zoek mijn heil dan liever bij Wittgenstein en Wollheim. Filosofie is voornamelijk een zaak van hygiënisch denken, en dat komt met de plicht om het helder te doen en geen drogredenen te produceren. Dat betekent dat de logica een rol speelt, maar *niet* dat ze het laatste woord heeft — ze kan alleen van redeneringen zeggen of die uit de premissen volgen. De logica heeft al evenmin het eerste woord, omdat ze niet bepaalt wat er in die premissen staat. Trouwens academisch technische filosofen kunnen ook zwetsen, getuige hun sceptische counterfactuals die vaak verwarren maar zelden verhelderen. De vermeend wetenschappelijke aanpak in sommige filosofische disciplines lijkt in de praktijk

eerder een vorm van intimidatie — én ze vormt een rookgordijn. En de verhalen die historici van de filosofie ons brengen, zijn altijd een feest, omdat ze de concepten uitspellen die historische filosofen creëerden (niet zelden grote denkers); maar die verhalen vormen niet het eigenlijke werk van de filosoof — ze zijn evenmin het eigenlijke werk van die historici. Filosofen denken over conceptuele verschillen, helder en navolgbaar — ze hebben daarbij maar één ijkpunt: wie zijn we en hoe leiden we onze levens?

Bibliografie

- Husserl, Edmund (1996) *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Elisabeth Ströker (red.). Hamburg: Meiner.
- Nagel, Thomas (1979) Subjective and Objective, in: *Mortal Questions*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, pp. 196–214.
- Taylor, Charles (1971) Interpretation and the Science of Man, *Review of Metaphysics* **25**:1, pp. 25–51.
- Wiggins, David. 1987. A Sensible Subjectivism? in: *Needs, Values, Truth: Essays in the Philosophy of Value*. Oxford: Blackwell, pp. 185–214.
- Wittgenstein (1953) *Philosophical Investigations*. G.E.M. Anscombe (vert.). Oxford: Blackwell.
- Wollheim (1984) *The Thread of Life*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.